

No free lunch

Samtale med Thorkild Kjærgaard om historie og historikere

Peter Henningsen

Fortid og Nutid, december 2003, s. 290-296

Thorkild Kjærgaard har siden starten af 1990'erne været en af de mest omtalte danske historikere, dels pga. sin meget omdebatterede disputats "*Den danske revolution 1500-1800. En økohistorisk tolkning*," dels pga. sin evne til at fremsætte provokerende synspunkter i dagspressen. En påtænkt udstilling om danskhed med daværende folketingskandidat, pastor Søren Krarup som kurator førte i 2001 til, at han under stor offentlig opmærksomhed blev fyret som direktør for Museet på Sønderborg Slot. Kjærgaards virksomhed som anmelder af historisk litteratur i *Weekendavisen* fremkalder af og til vrede læserbreve i avisens spalter. Fortid og Nutid ser i dette interview nærmere på historikeren Thorkild Kjærgaard. Hvem er han, og hvilken slags historie har han selv skrevet? Hvilke krav stiller han til god historievidenskab og til historisk forfattervirksomhed i det hele taget?

Thorkild Kjærgaard, f. 1945, dr.phil., siden 2002 lektor i socialhistorie ved Ilisimatusarfik – Grønlands Universitet. Har foruden disputatsen "*Den danske revolution 1500-1800. En økohistorisk tolkning*" (1991; 2. udg. 1996; eng. udgave 1994) bl.a. skrevet "*Konjunkturer og afgifter. C.D. Reventlows betænkning om hoveriet af 11. februar 1788*" (1980); "*Om at bekende sig til virkeligheden: industriens image – historisk set*" (2000) og "*Ny Herrnhut i Nuuk 1733-2003: missionsstation, rævefarm, embedsbolig, museum, universitet*" (2003, sammen med Kathrine Kjærgaard). Hertil kommer udstillingskataloger og artikler i danske og internationale tidskrifter.

Som professionel historiker har du fortrinsvis beskæftiget dig med 1700-tallet. Hvad er det, der er så interessant ved dette århundrede?

1700-tallet er det store vandskel siden den neolitiske revolution for 6-8000 år siden. I dette århundrede blev den moderne verden grundlagt. Står man ved begyndelsen af 1700-tallet, kan man række hånden ud til middelalderbonden, ja, endnu længere bagud til den romerske, den græske og den mellemostlige bonde på bibelsk tid. Står man ved slutningen af århundredet ser man rygende fabriksskorstene og kan, som bl.a. den geniale franske samfundstænkner Henri de Saint-Si-

mon (1760-1825) gjorde, skimte konturerne af det moderne globale industri-samfund. Arbejder man med 1700-tallet, kan man næsten ikke undgå at beskæftige sig med de store, afgørende spørgsmål: hvad var det som holdt verdenssamfundet på et næsten uforandret økonomisk niveau mellem landbrugssamfundets frembrud for tusinder af år siden og 1700-tallet – og hvad var det, som banede vejen for den nye industrielle verden, der åbnede sig i løbet af få årtier. Intet århundrede er bedre egnet som udgangspunkt for de synteser, den forståelse af de store linier, der for mig er en hovedattraktion ved historie; ikke den eneste attrak-

tion, jeg har også med stor fornøjelse foretaget lystvandring på smalle, duftende blomsterstier som porcelænets, civiluniformens, arkitekturens og portrætmaleriets historie. Men det er de lange linier og den forståelse af vores egen tid, de åbner op for, der er den solide klippe, hvorpå faget hviler, og som gør det værd at beskæftige sig med.

Hvordan havnede du i den meget detaljemættede landbohistorie? Den har jo ikke nogen tradition for syntesedannelse?

Ikke det? Det kommer an på, hvor man ser hen. Mit forbillede er Hans Jensen, hvis landbohistoriske disputats fra 1936¹ i høj grad er syntesedannende. Få danske historikere har så konsekvent som han forsøgt at lokalisere de centrale problemer i en bestemt periode og lade dem styre fremstillingen. Det 20. århundredes største danske historiker, Erik Arup, var vel også en slags landbohistoriker. Ingen har som Erik Arup – syntesedanneren over alle syntesedannere – insisteret på bondens arbejde som det centrale omdrejningspunkt i vort lands historie. Hertil kommer disse historikers fabelagtige evne til at fatte sig kort og præcist. Hverken Erik Arup eller Hans Jensen spilder læserens tid. De skriver, hvad de har at sige, og går straks videre uden at tøve et sekund. Det er der mange, der kunne lære noget af i dag, hvor disputatser på tusind sider ikke er nogen sjældenhed. Mange er så tykke, at de kan bruges som taburetter til børnene – men så til gengæld heller ikke til ret meget andet.

Det handler altså om at finde sin egen base som historiker: Hvorfra skal jeg arbejde og udforske verden?

Ja, det handler om at finde de afgørende ting, som får os til at huske, at historien er åben og levende.

Hvad er så det, der karakteriserer 1700-tallet?

Et eksponentielt forøget stofskifte mellem menneske og natur. Det er kvintessensen af landbrugets intensivering, såvel som af industrialiseringen. Det er det, min disputats handler om. Afgørende var her den naturvidenskabelige og den teknologiske udvikling, som lå bag landbrugsrevolutionen og bag industrialismen baseret på maskiner, der muliggjorde inddragelse af førhen utilgængelige – og i det store hele uanvendelige – fossile brændsler som stenkul og olie. Med det intensive samspil mellem menneske og natur skabtes et højproduktivt samfund og dermed kolossale forbedringer i levestandard og levevilkår for den brede befolkning, men i øvrigt også for overklassen. Det er den altoverskyggende forskel mellem dengang og nu.

På trods af at vi ikke har kunnet modstå fristelsen til at bruge en væsentlig del af den øgede produktivitetsevne på en seks-syvdobling af befolkningen siden 1700-tallet, skal man i Danmark søge længe for at finde nogen, der ikke lever bedre, bor varmere og mere bekvemt og kan rejse hurtigere, længere og sikrere og er mindre udsat for at lide en tidlig og smertefuld død end selv de rigeste og mest magtfulde mennesker ved indgangen til 1700-tallet. Men der er, som man siger i Amerika, *no free lunch*. Prisen for den øgede intensitet i udvekslingen mellem menneske og natur er miljøproblemer. Dem har man også kendt til tidligere – det gør jeg en del ud af at vise i min disputats – ligesom jeg gør en del ud af at vise, at nogle af de gamle miljøproblemer forsvandt med industrialismen, der bl.a. beskyttede skovene, som ikke længere skulle være hovedleverandører af energi og konstruktionsmaterialer. Men ikke uden at nye og større og på længere sigt mere truende problemer meldte sig. Det er dem, vi nu lever med. De pro-

Thorkild Kjærgaard har igennem 1990'erne været en af de mest omtalte danske historikere. Dels pga. hans evne til at fremsætte provokerende kommentarer i dagspressen, og dels pga. hans spektakulære fyring fra Sønderborg Slot i 2001. Hertil kommer, at han som anmelder i Weekendavisen ofte har fået kritik for sin kompromisløse stil. Thorkild Kjærgaard har imidlertid også en omfattende historisk produktion bag sig, hvoraf ikke mindst disputatsen "Den danske revolution 1500-1800" har vakt opmærksomhed. (Foto: Steen Broberg).

blemer, der uden tvivl vil sætte dagsordenen for det 21. århundrede – overbefolkning, menneskeskabte klimaforandringer og andre miljøproblemer i megastørrelse såvel som ressource-mangel, først og fremmest den umiddelbart forestående mangel på vor tids centrale fossile brændsel, olie – har alle deres rødder i 1700-tallet, der også på denne måde fremstår som det centrale tidsrum, hvor den lange forhistorie slutter og nytiden begynder.

Hvordan gik det overhovedet til, at du kom ind på landbohistorien?

I min tid kunne man regne med at få et kandidatstipendium, når man havde en guldmedalje. De fleste brugte denne mulighed, også jeg. Det almindeligste var vist nok, at man udnyttede stipendiet til at arbejde videre med prisopgaven, så der kom en disputats ud af den, men det havde jeg ikke lyst til.² Jeg havde i 1972 skrevet prisopgave om den offentlige kritik af den danske enevælde 1789-1799, og uanset hvor interessant det end måtte være, så syntes det mig et alt for begrænset felt til, at jeg ville bruge flere år af mit liv på det. Jeg søgte et emne, som kunne føre mig dybere ind i 1700-tallets samfund, end en pressehistorisk undersøgelse af den offentlige opinion ville kunne, og her mente jeg, bl.a. inspireret af Hans Jensen og af Erik Arup, som jeg dengang var voldsomt fascineret af, at en undersøgelse af landbruget ville være vejen. I 1975 fik jeg stipendium til et projekt om hoveriet i landboreformperioden. Det førte bl.a. til en kritisk udgave af et af landboreformtidens centrale politiske dokumenter, Christian Ditlev Reventlows betænkning om hoveriet af 11. februar 1788.

*Det var omkring det tidspunkt, at du skrev den nu klassiske artikel om gårdmandslinien i dansk historieskrivning.*³

En sommerdag 1978, hvor jeg sad på Claus Bjørns kontor på Historisk Institut, der dengang lå på Bispetorvet ved Frue Plads, sagde jeg, at det forekom mig, at der var en klar tendens i dansk historisk litteratur. Man tog hele tiden gårdmændenes parti og ignorerede andre sociale lag på landet, ligesom man i øvrigt stort set ikke interesserede sig for bysektoren, hvilket havde den ikke uvæsentlige konsekvens, at industrien ikke fik den opmærksomhed, den tilkom. Da jeg havde siddet og forklaret lidt frem og tilbage, sagde Claus Bjørn, der nok havde læst *The Whig Interpretation of History* fra 1931 af den britiske historiker Herbert Butterfield: "*Jamen, det er jo næsten som en gårdmandslinie i dansk historieskrivning.*" Der var ordet, og et par dage efter ringede jeg til professor Niels Steensgaard, der dengang var formand for Historisk Samfund, og spurgte, om ikke titlen på et foredrag, som jeg havde givet tilsagn om at holde en gang hen på efteråret om C.D. Reventlow og hoveriet, kunne ændres til "*Gårdmandslinien i dansk historieskrivning.*"

Din disputats blev en meget omdiskuteret bog i forhold til, hvad disputatser normalt bliver. Hvad ramte du med den bog, der i den grad fik folks liden-skaber i kog?

Hvis det, der står i min bog, er rigtigt, så er der meget andet, som måske ikke ligefrem er forkert, men i hvert fald står i et andet lys og får en ny betydning. Jeg fejer ikke landboreformerne til side som betydningsløse, men de er ikke begyndelsen til og forklaringen på det moderne Danmark, sådan som utallige historikere i umiddelbar forlængelse af reformtidens politiske propaganda har villet det. Det centrale i min fremstilling er teknologi, herunder bioteknologi, videns- og kompetenceopbygning og ressourcer – kvælstof, energi, jern og andre råstoffer. Det

I 2001 blev Thorkild Kjærgaard afskediget fra sin stilling som museumsdirektør ved Sønderborg Slot. Den umiddelbare anledning var en stærkt omdiskuteret udstilling om danskhed, hvori Søren Krarup havde fået lov til at formidle sit Danmarks-billede. Efter afskedigelsen ironiserede det sønderjyske satiriske blad *Æ Rummelpot* over sagen med henvisning til Christian 2.'s skæbne på Sønderborg Slot. Underteksten til tegningen var hentet fra Johannes V. Jensens *Kongens Fald*: "Danmark havde han ofret sine evner til det yderste, Nætter og Dage, de takkede ham for det ved at afsætte ham som en utro Forvalter. De var mange om Forstokkethed og han var ene om den kongelige Tanke. Nej der var ikke noget at stille op. Små Hoveder og haarde Halse overalt i Danmark. Lukkede Hjerter og Lommer, Stivhed, Ildesindethed, Dumhed!" (Tegning af Peter Heydenreich i *Æ Rummelpot*, 2001).

er disse parametre, der frembringer det moderne danske samfund, bla. gennem den politiske proces, vi kender som landboreformkomplekset. Den største udfordring, historikermiljøet kan få, er, at nogen forsøger at nyformulere de spørgsmål, man stiller til historien.

Men at stille nye spørgsmål til historien er vel det, der kendetegner enhver ny historikergeneration?

Ja, det er rigtigt, og det er det, man siger i festtalerne. Men samtidig kæm-

per vi alle for vores position på den faglige slagmark, for vores eftermæle, for vores faglige status og overlevelse, samt for vores stillinger. Man skal være meget sikker på sig selv for at lade nysgerrigheden efter nye ting gå frem for angsten for at blive dømt ude. Det etablerede historikermiljø omkring universiteterne, arkiverne og de store museer kan så nemt som ingenting blive en konservativ bastion, hvor nye tanker og ideer bekæmpes, og sådan er det tit gået for kortere eller længere perioder.

Værre end denne konservatisme er imidlertid en nyfremkommen mangel på faglig selvjustits, når det gælder *mainstream*-forskningen. Man kan mene, hvad man vil om den konservative fløj, som i 1920'erne og 30'erne gjorde livet surt for Erik Arup, og som i 1940'erne sørgede for, at husmandshistorikeren Fridlev Skrubbeltrang ikke blev professor. Men man kan ikke beskyldte den for ikke at beherske håndværket. Repertoiret var måske lidt gammeldags, men orkestret kunne i hvert fald spille rent, dirigenterne kunne deres ting, og koncertmestrene kunne læse noder. På det niveau kunne man indtil for nylig ikke indvende noget mod historikerlavet. Det kan man derimod i dag. Denne mangel på intern justits betyder, at der ikke længere er et niveau, man kan henvise til. Det kan lyde elitært, men videnskab er elitær og må være det på samme måde som Det Kongelige Teater må sætte et niveau for opera, ballet og skuespil.

Hvorfor forholder det sig sådan?

Tilsyneladende er der en del, der ikke længere kan mærke, hvad der er kvalitet, og hvad der ikke er. Måske er der også lidt opportunisme i det; man føler, man må give efter for et stærkt publikationspres og for det stadige krav om, at forskningen skal kunne kvantificeres. Man hører tit folk undskyldende sige, at hvad der er godt og skidt er en smagssag. Ja, på et vist plan, naturligvis. Men grundlæggende er det noget vås, at man ikke kan sige, hvad der er godt, og hvad der er skidt. Svend Ellehøj, som var professor i historie ved Københavns Universitet fra midten af 1960'erne til slutningen af 80'erne, sagde, at man altid kan mærke, om en tekst er god eller dårlig i den forstand, at man kan se, om forfatteren argumenterer klart, tydeligt, forstandigt og konsistent, og om han fremlægger sit stof på en måde, som er

i overensstemmelse med videnskabelige normer. På disse punkter er der aldrig tvivl, og her må der aldrig gives køb. Det har nemlig ikke noget at gøre med, om man er "enig" eller "uenig" med den pågældende forsker. Det er slet ikke det, det handler om.

Hvad lægger du især mærke til, når du anmelder en bog?

Gode bøger har en idé, en måde at betragte verden på, der giver de historiske tildragelser en retning, som åbner nye perspektiver på fortiden og dermed også på nutiden og fremtiden. Jeg lægger mærke til helhedsbilledet, om bogen virker gennemarbejdet fra først til sidst. Det gælder også det rent stilistiske. Digtere har kun sproget at arbejde med, det samme gælder historikere. Vores medium er sproget. Så det er ikke lige meget, hvordan vi skriver. Man kan ikke adskille form fra indhold.

Hvad kendetegner en god tekst?

At form og indhold går op i en højere enhed. Det betyder, at forfatteren skal have noget på sinde, at teksten skal være stramt og omhyggeligt gennemarbejdet, og at det kritiske apparat – noter, bibliografi, registre med mere – skal være i orden.

De her tanker får selvfølgelig en konsekvens for den måde, du anmelder bøger på i Weekendavisen. Du har ofte fået meget kritik, når du lufter din mening. Det er der mange, der ikke bryder sig om.

Jeg mener kun, at anmeldelser af historisk litteratur giver mening, hvis de vurderer et værks værdi og sætter dets betydning i relation til den etablerede viden. En anmelder må ikke svigte læserne, de skal præsenteres for litteraturen og have at vide, hvad det eventuelt er umagen værd at læse. Jeg vil ikke genere forfatterne, men de har selv et ansvar for, at de bøger, de sender ud i verden, kan klare sig. Hvis

ikke bogen kan stå på egne ben, må forfatteren tage skraldet, sådan er spillereglerne. Mit anliggende er anmelderrollens troværdighed. Lunkenhed og opportunisme er gift for anmelderbranchen.

Det bliver man jo ikke populær på?

Det må andre dømme om. Hvis uenighed anses for dårlig stil, og kritik ses som ukollegial, er det, som min gode kollega, er det, som min gode kollega på Weekendavisen, Frederik Stjernfelt, har udtrykt det, tegn på en syg akademisk kultur.

Noter

1. *Dansk Jordpolitik*, I. København 1936.
2. Om stemningen blandt yngre akademikere først i 1970'erne, se Harald Ilsøe (red.), *Sådan set – Erindringer fra og om Det kongelige Bibliotek. Indsamlet og udgivet i anledning af 200-års jubilæet for bibliotekets åbning for publikum den 15. november 1993*. København 1993. Heri bl.a. et bidrag af Thorkild Kjærgaard.
3. *Fortid og Nutid*, XXVII.1978-79, s. 178-91.